

**VILTVÅRD FÖR ETT
RIKARE LANDSKAP**

**VILTVÅRD
FÖR ALLA**

Pärlemofjäril och humlor på kransveronika, padda, sidensvans på rönn och igelkott. I en trädgård kan man göra mycket för att gynna den biologiska mångfalden. FOTO: MALOU KJELLSSON OCH KENNETH JOHANSSON

VILTVÅRD FÖR ALLA

Viltvård handlar inte bara om att gynna det jaktbara viltet och man behöver inte vara jägare eller ha tillgång till en jaktmark för att bedriva viltvård. Alla som har en trädgård kan göra många och enkla viltvårdsinsatser och därmed gynna till exempel en mängd fåglar, groddjur och insekter och medverka till en biologisk mångfald.

Oavsett var man har sitt hus eller sommarstuga så har marken en gång utgjort ett stycke ursprunglig natur som tagits i anspråk för bebyggelse. De vilda djur och fåglar som fanns där från början har fått maka på sig. Hur mycket beror på hur det ser ut runtomkring och det omgivande landskapet har givetvis stor betydelse. I en grå betongförort med rader av stora byggnader förbundna med asfaltvägar har det vilda små möjligheter att existera. Ett äldre villaområde med höga träd, täta buskar och perenner kan däremot hysa ett rikt djurliv, särskilt om det gränsar mot skog.

VILDA TIPS FÖR TRÄDGÅRDEN

I det "vilda hörnet" kan träd och buskar få bli lite högre och tätare och här kan man låta gräset växa upp och lägga ris och kvistar i högar. FOTO: POUL-ERIK JENSEN

Det vilda hörnet

På Svenska Jägareförbundets egendom Öster Malma bedrivs odling av vall och spannmål. Kring all odlingsmark har avsatts kantzoner som lämnats åt fri utveckling och som anses tillhöra viltet. På motsvarande sätt sköter många skogsägare sin skog efter en så kallad grön skogsbruksplan och som innebär att en viss procent av den produktiva skogsarealen avsatts för naturvårdsändamål. En husägare kan naturligtvis inte göra sådana avsättningar till förmån för det vilda men även kring ett hus eller sommarstuga finns det oftast något litet område som med samma tankesätt går att sköta på ett sådant sätt att djur- och fågellivet gynnas.

I det "vilda hörnet" kan träd och buskar få bli lite högre och tätare. Här kan man låta gräset växa upp och här kan man lägga ris och kvistar istället för att slänga eller bränna upp dem efter vårstädningen. I det vilda hörnet kan också komposten med fördel placeras, liksom en vedhög som får ligga och förmultna och kanske en hög av stenar. Allt detta skapar inte bara skydd utan också mat till exempel fåglar och igelkottar i form av insekter och andra småkryp. Ris -och stenhögar, liksom kompost och lövhögar, gillas även av paddor och grodor men också ormar, något att tänka på om man till exempel har hundar.

Spara ris och kvistar

Ris och kvistar utgör ett bra viltskydd för till exempel fåglar, harar och igelkottar, speciellt när gräs och örter under sommaren växer in i grenverket. Det finns också många fåglar som tacksamt söker skydd på sådana ställen för sin häckning. För den som har sitt hus invid en sjö eller annat vattendrag erbjuder rishögar en skyddad häckningsplats för änder. Ett annat enkelt sätt att iordningställa ett bra boskydd för änder är att kvista en liten gran från toppen. Sedan slår man ner granen i marken med den spetsiga ändan nedåt.

Var rädd om nässlorna

Brännässlan är en mycket värdefull växt för fåltfåglar, hela året. Nässlorna ger skydd och många insekter har nässlor som värdväxt. Fröna är också en betydande födoresurs för till exempel fasaner under höst och vinter. Røj därför inte bort nässlor kring hus och lador.

Från vår till höst

Plantera växter som uppskattas av fjärilar, bin, humlor och andra pollinerare. Välj växter som blommar vid olika delar av året så att det finns mat åt insekterna under lång tid. Välj bort förädlade växter med dubbla, fyllda blommor eftersom de saknar pollen och nektar. Var rädd om träd och buskar och plantera nya. Det är också något som fåglar uppskattar, både för mat och skydd. Många av blommande buskar och träd ger bär och frukt senare på säsongen. På Naturvårdsverkets hemsida finns faktablad över vilka växter som gynnar pollinerare och under vilken årstid de blommar. [Sök på ”faktablad pollinering”](#).

Larver av nässelfjäril. FOTO: MALOU KJELLSSON

Tidigt på våren är krokus en viktig blomma för till exempel övervintrande humlor.

FOTO: MALOU KJELLSSON

Städa inte på hösten

Städa inte trädgården för noga på hösten. Klipp inte ner perenner och sommarblommor utan låt dem stå kvar över vintern. Kratta in löv och grenar under buskar och träd. I dessa skyddande högar trivs mängder av småkryp och även exempelvis grodor, paddor, ödlor och igelkottar. Många växter har också fröställningar som kan locka fåglar, som till exempel tistlar, liljeväxter, kungsljus, kardborre, rölleka, solhatt, kärleksört och rudbeckia.

Använd inte gifter eller konstgödsel

En giftfri miljö gynnar trädgårdens alla små och stora invånare. Undvik kemiska bekämpningsmedel, konstgödsel och mossbekämpningsmedel. Undvik helst plast och tryckimpregnerat virke i trädgården och välj så naturliga material som möjligt.

Det viktiga vattnet

Inte bara däggdjur utan också fåglar och insekter behöver dricka vatten. Har du ingen damm så gör ett antal mindre vattensålar mycket nytta. Många fåglar tycker också om att bada. Vattensålen ska vara grund, så att fåglar kan bada och småkryp komma åt att dricka. Lägg gärna i en sten som insekterna kan landa på. Försök placera den skyddad så att alla vågar sig fram utan risk för katter eller andra rovdjur. Igelkottar uppskattar också en vattensåle.

Tips för gräsmattan

Vanliga gräsmattor erbjuder ett utmärkt vinterfoder för harar. Ett bra sätt att ta vara på detta näringsrika foder är att lagra det som ensilage. Klipp gräsmattan vid vackert väder och låt det torka några timmar på marken. Packa sedan in gräset i en plastsäck i fem-tio centimeter tjocka lager och strö bergsalt mellan varje lager. När detta är gjort sugs luften ur säcken med hjälp av en vanlig dammsugare. Därefter tillsluts säcken och förvaras lämpligen på någon sval, skuggig och skyddad plats. Det är viktigt att det inte går håll på dem. När vintern kommer serveras ensilaget på hararnas utfodringsplatser, gärna uppblandat med vanligt, torrt hö.

Så in vitklöver i gräsmattan. Den blommar länge och är en viktig bi- och humleväxt och älskas också av både hare och rådjur. Var heller inte ledsen om du har maskrosor i gräsmattan. Det som brukar kallas ogräs är något helt annat för biodlare, för dem är maskrosor ”det gula guldet”. Så om du är vän av bin så ska du vänta med att klippa maskrosorna tills de blommat över. Ett annat alternativ är att klippa på eftermiddagen/kvällen. Maskrosor lämnar nämligen bara nektar på förmiddagen så då är inga bin där. Har du igelkottar och robotgräsklippare, använd den bara på dagen, när igelkottarna oftast inte är vakna. Det skyddar också nattaktiva paddor.

Gräsklipp som ensilage och vitklöver i gräsmattan. Mums för harar. FOTO: POUL-ERIK JENSEN

Bygg bihotell

Solitära vildbin hör till de viktigaste pollinatörerna av fruktträd och bärbuskar. Många vilda bin har dock svårt att hitta lämpliga hål att lägga ägg i. När detta uppmärksammades för ett antal år sedan blev det populärt med så kallade bihotell. Bihotell, som är riktigt gjorda, fyller en viktig funktion men i handeln finns en uppsjö av bihotell/insektshotell att köpa som innehåller kottar, träbitar och halm, vilket inte bidrar med boplatser för vildbin. Så var noga med vad du köper.

Bästa bihotellet gör du själv. Det är bara att ta fram bormaskinen och lite virke. Lämpliga trädslag är till exempel björk, ask, ek och andra lövträd. Gran och tall har långa fibrer som kan göra insidan av hålet fnasigt, vilket vildbin inte gillar. Virke som är tryckimpregnerat ska inte användas eftersom det är giftigt. Har man en torr stubbe kan man peppra den med hål i olika dimensioner. Hur man bygger ett bihotell finns beskrivet på Naturvårdsverkets hemsida. [Sök på ”faktablad pollinering”](#).

FÅGELBORDET LOCKAR MÅNGA GÄSTER

Vinterutfodring av småfåglar kan ske med många variationer och marknaden erbjuder ett rikt utbud av fågelbord, fågelfröer och talgbollar. För till exempel mesar, nötväckor, grönfinkar och domherrar är solros- och hampfrön bra. Så kallade vildfågelfröblandningar innehåller oftast alltför stor mängd av den jämförelsevis billiga havren, något som egentligen bara uppskattas av gulsparrar. Utfodringen ska ske vid skydd i form av buskar eller träd. Då minskar risken för predation av till exempel sparvhökar, och fåglarna kan koncentrera sig på att äta. Tänk på att om du väl börjat med utfodring är det viktigt att fortsätta fram till våren. Vårvintern, när naturens skafferi är slut, är en kritisk period för fåglarna. För att förhindra sjukdomar ska fågelbordet inte vara konstruerade så att fåglarna sitter i maten. Foderspill ska heller inte hamna på marken där det blandas med avföring. Foder på marken lockar också råttor och möss. Fågelbordet bör också rengöras regelbundet.

Samla fågelmat till vintern

När det är gott om rönnbär går det lätt att på kort tid plocka stora mängder. Bären kan plockas i hela klasar som sedan torkas och lagras, exempelvis på en torr vind. Torkningen går fortare om bären bredds ut på ramar klädda med flugnät. Har man gott om plats i frysen kan man också frysa in rönnbären. Oxelbär, nypon, äpplen går även att torka/frysa. Bokollon, ekollon och hasselnötter kan också samlas in på hösten. Nötter omfattas dock inte av allemansrätten men har du inga egna träd går det naturligtvis att be markägaren om lov.

Rönnbär gillas framför allt av trastar och sidensvansar.
FOTO: KENNETH JOHANSSON

Ta vara på fett!

På vintern behöver fåglarna mycket energi, och det energirikaste är fett. Ett utmärkt tillfälle att säkra vinterbehovet av fågelfett uppstår i samband med älgjakten eller annan klövviltsjakt. I tarmhögen efter varje urtagen djur och runt njurarna finns mycket fett som enkelt kan tas tillvara, om man bara har en nätpåse och en plastkasse med sig i fickan. Fyll först nätpåsen med fett, stoppa den sedan i plastkassen och lägg den i frysen vid hemkomsten. När vintern kommer är det bara att skala av plastkassen och hänga ut nätpåsen som den är. Då är det inte heller någon risk att skator och nötskrikor för bort maten. Har du ingen nätpåse kan du sätta kycklingnät runt om. En annan bra fettkälla för fåglar är att spänna upp ett viltskinn på en vägg. Det uppskattas av mesar och andra småfåglar, hackspettar, nötskrikor och även skator och kråkor. Är du inte själv jägare känner du säkert någon som kan hjälpa dig med lite fett.

HOLKAR LÖNAR SIG ALLTID

Det råder en stor brist på naturliga bohål för fåglar. Genom att sätta upp holkar kan man ge fåglarna en hjälpare hand. Lämpliga holkar av olika slag finns att köpa, bland annat hos Svenska Jägareförbundet. Annars kan du bygga holkar själv.

Anledningen till att man så ofta ser hålbyggande fåglar intill hus är att det är där de flesta fågelholkar sätts upp. Men egentligen hör fåglarna lika mycket hemma i ren skogsmark och det är därför viktigt att en del holkar också hamnar där. Fråga markägaren om lov, det brukar inte vara något problem. Du kan sätta upp holkar när som helst men väljer man att sätta upp holkarna på våren kan det vara svårt att få upp dem i tid till fåglarnas häckning. Bäst är att hänga upp dem redan till hösten. Holkarna gör inte bara nytta som häckningsplatser. Under hela året utnyttjar många fåglar holkarna som övernattningsplatser och skydd mot kyla.

Holkar för olika arter

Innan man sätter igång att köpa/bygga en holk måste man bestämma sig för vilken fågelart man vill ha som hyresgäst. Ingångshålets diameter och de invändiga måtten i holken avgör vilken art som flyttar in.

För att minska risken att en mård eller katt kan få in en tass i hålet bör det vara minst 15 centimeter från hålens nederkant till botten av holken. Ett rejält utskjutande tak gör det också svårare för dem att nå ungarna. En metallplatta eller en ring av nubbe runt hålet minskar risken för att andra fåglar ska göra hålet större. Det gäller främst småfågelholkar.

Holkar gör stor nytta då det är brist på naturliga bohål för många fågelarter. FOTO: KENNETH JOHANSSON

Fågelart	Ingångshål	Invändigt djup	Innermått	Djup under hålet
Mesholk (talgoxe, blåmes, entita, talltita, svartvit flugsnappare)	3 cm	20 cm	12 cm	15 cm
Starholk (stare, sparvuggla, göktyta, gråsparv, pilfink)	5 cm	35 cm	13 cm	25 cm
Duvholk (skogsduva, pärluggla)	6 cm	42 cm	17 cm	30 cm
Knipholk (knipa, storskrake, kattuggla)	14 cm	80 cm	25 cm	50 cm

Avstånd mellan holkarna

Olika arter har olika krav på avstånd. Talgoxar och blåmesar kan bo ganska tätt och vissa arter som pilfink, stare och tornseglare kan häcka i kolonier. Sätter du upp småfågelholkar i trädgården så tätt som med 10-15 meters mellanrum är det troligt att du får olika arter i holkarna. En blåmes kan leva nära en talgoxe, däremot vill blåmesen mota bort en annan blåmes om den är för nära. För knipor och skrakar kan 100 meter mellan holkarna vara lagom, medan ugglor normalt har stora revir och där kan 500 meter vara ett lagom avstånd.

Holkarnas placering

Välj gärna lite snåriga och skogstrånga partier, undvik öppna och blåsiga platser. Där har insektsätande fåglar svårt att livnära sig. Det spelar ingen roll åt vilket håll man vänder öppningen. Den som sätter upp holkar för knipa och skrak bör dock tänka på att holkarna ska ha fri inflygningsväg från vattnet. Det är heller inte nödvändigt att sätta holkarna så högt. För småfåglar räcker det gott med ansiktshöjd och då är det också enklare att sätta upp dem och städa ur dem. Ugglor kräver lite högre höjd.

Rensning av holkar

Holkar behöver rensas och skötas om. Rensning av holkar görs bäst på hösten, efter första frosten, eller vårvintern. Rensar du efter första frosten är risken mindre att du besväras av loppor. Ta bort bobalen och naturligtvis även eventuella döda ungar och övergivna ägg. Lämna holken tom. Det gör att holken står emot fukt bättre och inte förfaller lika snabbt. En tom holk är också förstahandsvalet för fåglar som vill använda holken under vintern som övernattningsplats.

Småfågelholkarna behöver inte fyllas på med något nytt material, det sköter fåglarna om själva. Har du en långhårig hund, ta och borsta den utomhus på vårkanten så kommer pälsen väl till användning. I knip- och skrakholkar kan man lägga i ”tre grabbnävar” kutterspån eller en blandning av sågspån och torr sand.

Fladdermusholkar

Inte bara fåglar har bostadsbrist, detta gäller även fladdermössen. Ett sätt att hjälpa dem är därför att sätta upp holkar. Trivs fladdermössen så får man också hjälp med myggbekämpningen, en enda fladdermus kan äta upp till 1 000 mygg på en timme. Sätt upp holkarna 2-4 meter över marken och helst i söderläge, men inte så att solen gassar på holken hela dagen. Luftrummet framför inflygningshålet ska vara fritt och inte nära artificiellt ljus. Använd ohyvlat virke, så att fladdermössen får bra fäste inne i holken. Man bör sätta upp minst två holkar på samma plats för att ge fladdermössen en reträttplats om de blir störda eller om getingar invaderar en av holkarna.

Harungar har många fiender, både på marken och i luften. FOTO: KENNETH JOHANSSON

SKYDD TILL HARUNGARNA

Harungar har många fiender. Honan vill gärna lägga dem i bra skydd. Saknas bra skydd kan man bygga så kallade hargolv. Ett hargolv kan lätt tillverkas av två lastpallar som fästs i varandra med ett tak av brädor, en plywoodskiva eller helt enkelt ris och grövre kvistar. Bygg helst i grupper om minst tre stycken med några meters mellanrum så att hararna har flera alternativ om de överraskas av rovdjur.

Ett annat sätt att bygga ett hargolv är att lägga ut två eller tre bottenstockar som är tre till fyra meter långa. Stockarna får vila på stubbar eller stenar så att de kommer upp ett par decimeter från marken. Tvärs över stockarna lägger man sedan slakor så att de bildar ett tak. Mellanrummet mellan mark och tak bör inte överstiga 25 centimeter. Till sist täcks det hela med ris och det gör ingenting att det hänger ner ris över kanterna. Harungarna hittar in ändå. Ifråga om hargolv är det inte heller någon som frågar efter mått och vinklar. Det viktigaste är att harungarna har någonstans att krypa under och gömma sig.

INTE ALLTID BARA BRA...

Till sist. Visst är det roligt med vilda djur och fåglar i trädgården, men det kan bli för mycket av de goda också. Rådjur, dovvilt, vildsvin och även harar kan till exempel vara stora trädgårdsmarodörer, så är du rädd om dina växter så utfodra inte dessa på tomten. Plocka upp fallfrukt och spara till vintern eller kör ut i skogen. Har du ingen egen mark så kontakta markägaren eller jägarna först.

VILTVÅRD FÖR ETT RIKARE LANDSKAP

Viltvårdsserien ”Viltvård för ett rikare landskap” togs fram 2008-2010. Efter ett beslut på förbundsstämman 2022 har serien uppdaterats 2024 och två nya delar har kommit till. Projektgruppen, som utöver författarna arbetat med uppdateringen, är Lars Persson, Anders Åkerman, Bernt Karlsson, Niklas Lundberg, Michael Andersson, Elias Turesson och Fredrik Jönsson. Mer information om viltvård hittar du på jagareforbundet.se/viltvard. Där finns fler praktiska tips och där kan du också ladda ner de övriga broschyrerna.

Viltvård för ett rikare landskap
av Fredrik Widemo

Stödutfodring av vilt
av Poul-Erik Jensen

Viltvård för fältvilt
av Poul-Erik Jensen

Uppfödning och utsättning
av Poul-Erik Jensen

Viltvård i odlingslandskapet
av Poul-Erik Jensen

Predatorkontroll – jakt och fångst
av Bernt Karlsson

Viltvård för klövvilt
av Roger Bergström och Göran Bergqvist

Återskapa och vårda våtmarker
av Hans von Essen

Viltvård i skogen
av Roger Bergström och Göran Bergqvist

Viltvård för alla
av Bernt Karlsson och Malou Kjellsson

© Svenska Jägareförbundet 2024
Foto omslag: Malou Kjellsson

Svenska Jägareförbundet